

Arvestriden om Lykkesholm belyst gennem tre 1400-tals godsfortegnelser

I midten af 1400-årene var der uro om den østfynske hovedgård Lykkesholm. En kompliceret arvesag førte til konflikter om kontrollen med hovedgården og dens tilliggende, der bestod af omkring et halvt hundrede fæstegårde. I Torben Billes privatarkiv på Rigsarkivet opbevares to godsfortegnelser fra denne tid, som giver et sjældent indblik i godsets mængde og arrondering samt ydelsernes størrelse og fæsternes kontinuitet. Mens dokumenterne har været velkendte for historikere og landbrugshistorikere, er de blevet oversat af filologerne med forskellige fejl og unøjagtigheder til følge. I denne kildekritiske udgivelse redegøres for teksternes historiske baggrund og gør dem lettere tilgængelige for fremtidig forskning.

Godsfortegnelserne fra Lykkesholm

I Torben Bentsons Billes privatarkiv på Rigsarkivet i København findes tre hidtil upublicerede fortegnelser over hovedgården Lykkesholms godstilliggende fra anden halvdel af 1400-tallet. Manuskripterne vil i det følgende blive omtalt *Ms. A*, *Ms. B* og *Ms. C*. Dateringen af manuskripterne vil blive diskuteret nærmere nedenfor, men det skal allerede her kort slås fast, at teksten i *Ms. C* anfører årstallet 1464, mens *Ms. A* må bedømmes til at være nedskrevet efter 1451.

Der er tale om oversigter over herregårdens bøndergods med instrukser til ejeren, den højadelige rigsråd Torben Bille (†1465). I overensstemmelse med tidens høflighedsfraser tituleres han “hr.” i dokumenterne, samt tiltales “I” og “Eder”.¹ De tre manuskripter er skrevet på papirark, der for *Ms. A* og *Ms. C*'s vedkommende er brækket (dvs. foldet på midten). Såvel *Ms. A* som *Ms. B* har lidt papirtab i marginen, og det har tidligere været foreslået, at de oprindeligt har hørt sammen, idet både skriften og blækfarven stemmer overens. Da de indholdsmæssigt vedrører forskellige forhold, behandles de dog her hver for sig. *Ms. C* består ligeledes af et brækket papirark, men i dette tilfælde i god bevaringstilstand.

Papirmanuskripterne er tidligere blevet omtalt af historikere, som har skrevet om adelsmanden Torben Bille eller hans godser. De nævnes både i W. Møllerups fremstilling af *Bille-Ættens Historie* og i Kai Uldalls beskrivelse af Lykkesholm i samleværket *Danske Slotte og Herregårde*.² Også agrar- og bebyggelsehistorikere har udnyttet godsfortegnelserne: Erik Ulsig har i disputatsen *Danske adelsgodser i middelalderen* sammenholdt godsfortegnelsen fra 1464

med skiftet efter Torben Bille fra 1492.³ Endelig har Erland Porsmose i forskellige sammenhænge udnyttet teksterne.⁴

Det kan undre, at disse middelalderlige regnskaber er blevet oversat af stednavneforskerne og andre sprogforskere, for teksterne rummer en hel del ny information, herunder de ældste belæg på flere fynske stednavne. Den korte forklaring på dette er, at den ældre historieforskning har haft fokus på date-rede breve og aktstykker, som for middelalderens vedkommende er blevet publiceret – og fortsat publiceres i skriftserien *Diplomatarium Danicum* samt med oversættelser til nudansk i *Danmarks Riges Breve*. Diplomatariet bygger videre på forgængere, der rækker tilbage til 1700-tallet. For senmiddelalderens vedkommende er vi fortsat afhængige af en af disse udgaver *Repertorium* (Rep 1-2), som i tid rækker op til 1513. Endelig har Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistrering videreført kortlægningen af adkomster til jordegods fra 1513 frem til 1550.

Med kirkelige institutioners godsoversigter, kongelige regnskabsbøger og især private godsregnskaber stiller udgivelsessituationen sig helt anderledes. Regnskaber lader sig sjældent datere eksakt, og de er ofte udarbejdet over en længere periode. Desuden adskiller de sig både med hensyn til indhold og udformning meget fra de officielle, “åbne breve”, diplomerne. Følgelig har publiceringen af de ældre regnskaber været overladt til tilfældighederne, selvom der har været drøftelser og projektinitiativer til en systematisk registrering og publikation. Når vi når op i slutningen af middelalderen og i efterreformatorisk tid, forøges kildematerialet, herunder antallet af godsregnskaber, betragteligt, så det er vanskeligt at tilvejebringe et overblik over materialet.

Torben Bille og Lykkesholm

Lykkesholms ejerforhold i 1300- og 1400-tallet var ret omskiftelige. For at forstå godsets historie på Torben Billes tid, er det nødvendigt at gå tilbage til 1391, hvor Margrethe 1. overdrog Lykkesholm til Johan Olufsen Bjørn († senest 1416). Johan Bjørn efterlod sig døtrene Hille, gift med Axel Andersøn (Mule til Kjærsgård), og Elne gift med Steen Basse. Ved skiftet efter faderen i 1416 fik Axel Mule alt det fynske gods undtagen Lykkesholm, mens Steen Basse fik Søholm, Skullerupholm samt Lykkesholm.⁵ Ifølge skiftebrevet, som er bevaret i en vidisse fra 13/1 1417, blev Steen Basse tilsyneladende tildelt langt mere gods end Axel Mule. Der er da også noget, som ikke stemmer, idet Axel Mule, som Uldall anfører,⁶ ved en senere godsoverdragelse i 1423 efter sønnen Jens Axelsøns død videresolgte hovedgården Rosendrup samt sønnens arv efter mormoderen i hovedgårdene Søholm, Skulderupholm og Lykkesholm til Steen Basse.⁷ Forklaringen må være den, at der ud over søskendeskiftet blev tillagt en arvelod i de tre hovedgårde til nevøen Jens Axelsøn.

Torben Bentsøn Billes navn knyttes til Lykkesholm i 1449, hvor han sammen med sin anden hustru Cecilie Ovesdatter Lunge (†1503) arvede hovedgården efter Steen Basse. Denne arv kræver en kort forklaring: Da Steen Basse døde i 1448, var han den sidste i mandslinjen af “de gamle Basser”, som slægten benævnes i *Danmarks Adels Aarbog* 1886. Med udsigten til at slægten ville uddø, indgik Steen Basse 1446 en aftale med Torben Bille om, at Torben og søsterdatteren Cecilie Ovesdatter Lunge skulle opkalde deres yngste søn efter ham for på den måde at videreføre slægtsnavnet.⁸ Med aftalen fulgte som modydelse alt Steen Basses købe- og pantegods på Sjælland og Fyn, en enorm godsmængde. Steen Basses enke, Elne Johansdatter Bjørn, var imidlertid ikke begejstret for arrangementet, fordi aftalen gjorde indhug i hendes retmæssige, mødrene arv. Det førte til en arvesag mellem enken og Torben Bille, som endte med et forlig i 1449.⁹ Forliget kom dog ikke til at anfægte Torbens ret til selve købe- og pantegodset, men kun til den del, der var arvegods.

Oluf Axelsøn Thott stikker næsen frem

Efter Billes overtagelse af Lykkesholm dukker en ny aktør frem på scenen. I 1451 pantsatte Elne Bjørn hovedgården Skullerupholm på Sjælland med tilhørende gods til Oluf Axelsøn Thott for at dække sine gældsforpligtelser, som beløb sig til “600 svære engelskæ Nobeler”.¹⁰ Årsagen til den hyppige pantsættelse af gods i middelalderen skal søges i det forhold, at det oprindeligt var forbudt at kræve rentebetaling for lån i den kristne del af verden. Der var derfor ingen bankvirksomhed, men man kunne i stedet pantsætte gods, hvis faste ydelser så skulle tilfalde panthaveren. Både hvis pantet blev misligholdt, eller hvis det ikke blev indløst til aftalt tid, kunne det føre til retstvister. Nok så problematisk var det, at det i mange tilfælde var tvivlsomt, om den, der pantsatte godset, rent faktisk havde råderet over det. Det kunne typisk være gods, som en adelsmand kontrollerede på vegne af ægtefæller, sine søstre eller mindreårige børn. Et eksempel på denne problematik finder man i et brev, som Barbara Torkelsdatter Brahe sendte til sin “svoger”, rigskansler Keld Nielsson Algudsen den 10. maj 1465,¹¹ hvori hun i direkte vendinger og meget indtrængende beder ham om ikke at bortgive hendes andel af det fælles jordegods til Torben Bille, fordi hun selv har overblik over, hvad hun skal afstå.

Ved pantsættelsen af Skullerupholm 1451 blev det bestemt, at Oluf Thott skulle oppebære landgilden og andre ydelser fra godset i tre år. Om der har været yderligere pantsættelser, ved vi ikke, men det er et faktum, at Oluf Thott efter Elne Bjørns død samme år overtog kontrollen med Lykkesholm, velsagtens i sin egenskab af panthaver. Derved kom han i åben konflikt med Torben Bille om ejerskabet til herregården. I første omgang indgik de to en midlertidig skifteaftale i september 1451. Aftalen fastslog Torben Billes ret til én arvelod

på en tredjedel af Lykkesholm og tilliggende gods, samt alt Steen Basses købe- og pantegods, herunder formodentlig Jens Axelsøns tredjedel af Lykkesholm. Oluf Thott, som på det tidspunkt allerede havde bestyret godset i en periode, skulle godtgøre indtægten med tilsvarende indtægter fra sit sjællandske gods, indtil det endelige skifte kunne gennemføres.¹²

De bagvedliggende manøvrer er svære at gennemskue, men det er tydeligt, at Elne Bjørns slægt har forsøgt at forhindre Billeslægtens overtagelse af Lykkesholm. Samtidig har Oluf Thotts grådighed efter jordegods næppe ladet Torben Billes meget efter. Hans dispositioner som bobestyrer har i hvert fald været dubiøse, for i 1454 kommer det til en retssag mellem ham og de andre arvinger efter Elne Bjørn.¹³ Udfaldet af retssagen blev, at Oluf måtte aflevere to tredjedele af arven efter Elne Bjørn til Fru Gervar Andersdatter Lunge og Johan Bjørnsøn Bjørn. Han må have beholdt den sidste tredjedel af Elnes arvelod, idet han så sent som i 1460 pantsatte en gård i Kullerup på den betingelse, at han skulle yde erstatning, hvis gården senere skulle blive tilkendt Torben Bille eller Johan Bjørn.¹⁴

Det videre hændelsesforløb kendes desværre ikke nærmere, men parterne må være blevet forligt til begges tilfredshed. I al fald optræder Torben Bille senere som voldgiftsmand for Oluf Thott i en sag om sjællandsk gods i 1461.¹⁵

Skiftet efter Torben Bille

Efter Torben Billes død i 1465 skulle hans store godsmængde deles mellem enken Cecilie Lunge og de seks børn: Bent, Peder, Sten, Else, Inger og Regitze. Der må være blevet indgået et nu ukendt, midlertidigt skifte, et såkaldt "tokkeskifte", mens det endelige skifte først fandt sted i 1492.¹⁶ Hvad Lykkesholm angår, må tokkeskiftet have tildelt den ældste søn Bent Bille et såkaldt låsebrev og dermed enejeraskabet til herregården, hvilket fremgår af et tingsvidne fra 1471.¹⁷ Men med Bent Billes død i 1494 og senere moderen Cecilie Lunges død i 1503 begyndte en ny arvesag, hvis udfald blev en opsplitning af det store gods i mange arvelodder.¹⁸ Godsets opdeling og videre skæbne vil for hovedpartens vedkommende kunne dokumenteres ud fra de bevarede arveskifter videre ned igennem 1500-tallet og frem til nutiden, men det er ikke forsøgt her.

Livet på Lykkesholm i 1400-tallet

Det er næppe en overdrivelse at hævde, at 1400-tallet har været en meget omskiftelig tid for Lykkesholm og ikke mindst de fæstere, der tjente under hovedgården. Det er tvivlsomt, om Torben Bille nogensinde selv boede på Lykkesholm, men ud fra de to godsopregninger kan vi slutte, at han har interesseret sig for værdien af det fynske gods, samt at han har haft en foged til at bestyre godset for sig. Vi kender ikke navnet på denne foged, men han må være iden-

tisk med den person, som har nedskrevet Ms. A. Den indledes (normaliseret til nudansk): "Dette er det gods, som tilhører hr. Torben på Fyn af det gods, som tilhørte Lykkesholm...". Senere opregnes: "Dette er nu det gods, som Anders Fynbo har i værge på Oluf Axelsøns vegne...".

Som Uldall og senere Porsmose har gjort opmærksom på,¹⁹ sigter det sidstnævnte forhold til, at Oluf Thott fra september 1451 fik råderet over en tredjedel af Lykkesholm. Eftersom han pænt måtte aflevere hovedparten af godset igen i 1454, giver det visse holdepunkter for dateringen af teksten i Ms. A (jf. næste afsnit).

Der har næppe hersket en mild stemning mellem Torben Billes foged og Oluf Thotts foged Anders Fynbo. Flere gange i Ms. A klages der over, at Anders Fynbo har tiltaget sig råderetten over gods, som ellers opføres som tilhørende Torben Bille. Det hedder således: "Endvidere 1 bolig, [som] ligger ved Magerlund, [og som] giver 1 skæppe smør. Det opkræves af Anders Fynbo". Og umiddelbart derefter: "Endvidere den øde jord, der ligger på Ammedrup Mark. Jeg har erfaret, at hvis den var bebygget, så ville den yde ½ læst byg samt penninge og smør. Denne fornævnte jord har Anders Fynbo brugt (dvs. rådet over), og havde det ikke været for ham, så ville den have været bebygget". Rigtig speget synes det at blive i forbindelse med godset fra Lindeskov: "Endvidere Oluf Matthiesen fra Lindeskov, som opsøgte Jer (dvs. Torben Bille). Han skal give lige så meget som enhver anden i Lindeskov. Han har endnu intet ydet, fordi han skulle have 2 års fritagelse. Ligeledes den jord, som han selv talte med Eder om, den bruger (råder over/dyrker) Anders Fynbo".

Konfliktens videre forløb kendes ikke i detaljer, men Anders Fynbo må være blevet tvunget væk fra Lykkesholm til sidst. Det er eventuelt samme Anders, der senere er parthaver i en sag, som blev fremlagt i 1476-77 på Langelands Nørre herred. Her skriver Anders Fynbo sig som "en beskeden mand" til Korsebølle.²⁰

Godsfortegnelserne og landbrugets forhold

Torben Billes godsfortegnelser er ikke blot kedelige opregninger af gårdens beliggenhed, antal, fæsternes navne og årlige ydelser. Ud over de omtalte sure opstød omkring Anders Fynbos (mis)forvaltning af godset i Ms. A, findes der en desværre ret beskadiget gennemgang af de tilliggende skove og deres herlighedsværdi i Ms. B. Godsfortegnelsen ledsages af gode råd om, hvilke dele af godset som ikke bør afhændes, og fæstere, der har fået eftergivet betalingen.

Set ud fra en agrarhistorisk synsvinkel er de forskellige ydelser, landgilden, som de enkelte gårde skulle præstere, først og fremmest angivet i form af pengebeløb i skilling grot eller naturalieydelser i form af korn, småredsel (dvs. lam, gæs og høns), samt ervedspenge (dvs. arbejdsforpligtelse konverteret til penge-

ydelse). Også forskelle i regnskabernes opstilling af ydelserne er interessant. Eksempelvis anføres kornydelsen i ørtug, øre og pund, alt efter hvilken landsby, der er tale om. Den manglende ensartethed skyldes formentlig, at Lykkesholms gods i anden halvdel af 1400-årene var tilvejebragt fra forskellig side og til forskellig tid. Fæstebøndernes landgilde og måden, det opstilles på, afspejler en godshistorik, som genfindes andre steder.²¹ Det ligger uden for rammerne af denne artikel at analysere disse forhold yderligere.

Ofte kan afgiften fra den samme gård følges igennem senere skifter, og man får på den måde et lille indblik i fæsternes vilkår. Vi kan derved gøre os overvejelser omkring fæsteafgifternes stabilitet, hvor hyppigt gårdene fik nye fæstere, og hvor almindeligt det var, at fæstegårdene gik i arv fra far til søn m.v. I nogle tilfælde har enkerne haft ansvaret for fæstegården, indtil en søn kunne overtage, eller de giftede sig på ny.

Et andet aspekt, som forskningen har ofret stor interesse, er spørgsmålet om, hvor stor en andel af godset, der har ligget øde til forskellig tid. Som nævnt kan hovedparten af godset følges i senere skifter frem til begyndelsen af 1500-tallet og måske endnu længere frem, hvilket har gjort godsfortegnelserne til en meget væsentlig kilde for det fynske landbrugs historie.

Dateringen af godsfortegnelserne

Den formodet yngste af godsfortegnelserne, Ms. C, har i en overskrift til en liste over skyldige ervedspenge, dvs. en pengeafgift der træder i stedet for fysisk arbejdsforpligtelse, en præcis datering til år 1464. Dateringen er troværdig, eftersom Torben Bille døde året efter, og han endnu i dokumentet omtales som ejer af godset. Der er dog visse uoverensstemmelser mellem fæsternavnene i hovedlisten i Ms. C og navnene i listen over ervedspenge, som afslutter Ms. C. Således har ervedspengelisten en *Anders Jensøn* i Fjellerup, som genfindes i Ms. A, mens en *Anders* mangler i hovedlisten i Ms. C. På grund af sammenfaldet i fæsteafgiften er gården formentlig identisk med den, der i Ms. C bebos af *Matthias Spurv*. Ervedspengelistsens *Hans Jensøn* i Kullerup genfindes ligeledes i Ms. A, mens den, der kommer nærmest i Ms. C, er *Anders Jensøn*. Da han nævnes umiddelbart under en anden *Anders* kunne der være tale om en fejlskrift, men det er lige så sandsynligt, at listen over ervedspenge er nedskrevet på baggrund af en liste med let forældede fæsternavne. Uoverensstemmelserne behøver derfor ikke at anfægte dateringen af selve godsfortegnelsen til 1464.

Ms. A indeholder ingen årstal, og teksten er vanskeligere at datere. Ulsigs omtale af godsfortegnelserne viser, at han anså dem for samtidige og sammenhørende som kladde og renskrift.²² Dette er givetvis forkert, hvilket allerede Porsmose har påpeget.²³ Uldall ansætter fortegnelsen i Ms. A til ca. 1450, velsgtens ud fra en idé om, at teksten er blevet udarbejdet i forbindelse med

Torben Billes overtagelse af godset i 1449.²⁴ Porsmose daterer i stedet Ms. A til ca. 1451-54, med forliget mellem Torben Bille og Oluf Thott i 1451 som *terminus post quem* og Oluf Thotts afståelse af to tredjedele af sin arv til fru Gervar og Johan Bjørnsøn Bjørn i 1454 som *terminus ante quem*.²⁵

En detalje, som Porsmose ikke drøfter, er det tidligere omtalte diplom fra 1460, hvori Oluf Thott pantsætter en gård i Kullerup med fæsteren Store Morten til en i øvrigt ukendt Hans Andersøn.²⁶ I Ms. A nævnes gården med samme fæster blandt det gods, som Oluf Axelsøn Thott har “i værge”. Disse gårde synes ikke senere at overgå til Torben Bille. I stedet er der en nøje overensstemmelse mellem det gods, som i Ms. A omtales som tilhørende Torben Bille, og det gods, der optræder i Ms. C fra 1464.

Som Porsmose gør opmærksom på, er der flere fæsterskifter mellem Ms. A og Ms. C, og der må derfor være gået nogen tid imellem udarbejdelsen af de to godsfortegnelser. Ms. A er nedskrevet efter forliget i 1451 og senest 1460 på grund omtalen af Store Morten fra Kullerup. Det må desuden have betydning for dateringen, at skriveren omtaler dele af Torben Billes gods, som Anders Fynbo (uretmæssigt) har tiltaget sig rådighed over. Det daterer efter min opfattelse teksten i Ms. A ret nøje til tiden omkring forliget i 1451. Denne godsfortegnelse er dermed et led i Torben Billes oprindelige overtagelse af godset. På den baggrund daterer jeg Ms. A til ca. 1451 og Ms. C til 1464. Ms. B, som er skrevet på samme papir som Ms. A, må være affattet nogenlunde samtidigt, dvs. ca. 1451.

Godsfortegnelsernes stednavne

Langt hovedparten af de i alt 26 stednavne i de tre manuskripter er velkendte i nutiden. Det gælder først og fremmest landsdelens navn, som skrives *fyyn*, og hovedgården, hvis navn skrives *lyckesholm* og *løkysholm*. Desuden nævnes velkendte sogne- og landsbynavne, her opregnet med en henvisning til de to bind om fynske bebyggelsesnavne i serien *Danmarks Stednavne* (DS 13 og 14) udgivet af John Kousgård Sørensen: *Birkum, Ellested, Fjellerup, Gestelev, Gislev, Heldager, Kullerup, Lamdrup, Lindeskov, Magelund, Ryslinge, Sandager, Sentved, Skellerup, Allerup Torup* og *Vormark*, samt herredsnavnene *Gudme* og *Vindinge*.²⁷

For flere af disse navnes vedkommende rummer godsfortegnelsen fra ca. 1451 og i nogle tilfælde også godsfortegnelsen fra 1464 den ældst kendte omtale af lokaliteten. Det gælder således for *Fjellerup* i Gislev Sogn, Gudme Herred, hvor DS anfører formen i skiftet efter Bent Bille 8/12 1492 som ældste belæg. Noget tilsvarende gælder for *Sandager* i samme sogn, hvor DS 13 regner et tingsvidne fra 24/3 1468 som ældste belæg. Ved landsbynavnet *Kullerup* i Ellested Sogn anfører DS tre belæg fra begyndelsen af 1400-tallet, som enten

refererer hertil eller til sognet af samme navn i samme herred, mens det ældste, sikre belæg er dateret 12/3 1460.²⁸ Også her er omtalen af Kullerup i Ms. A fra ca. 1451 det ældste belæg.

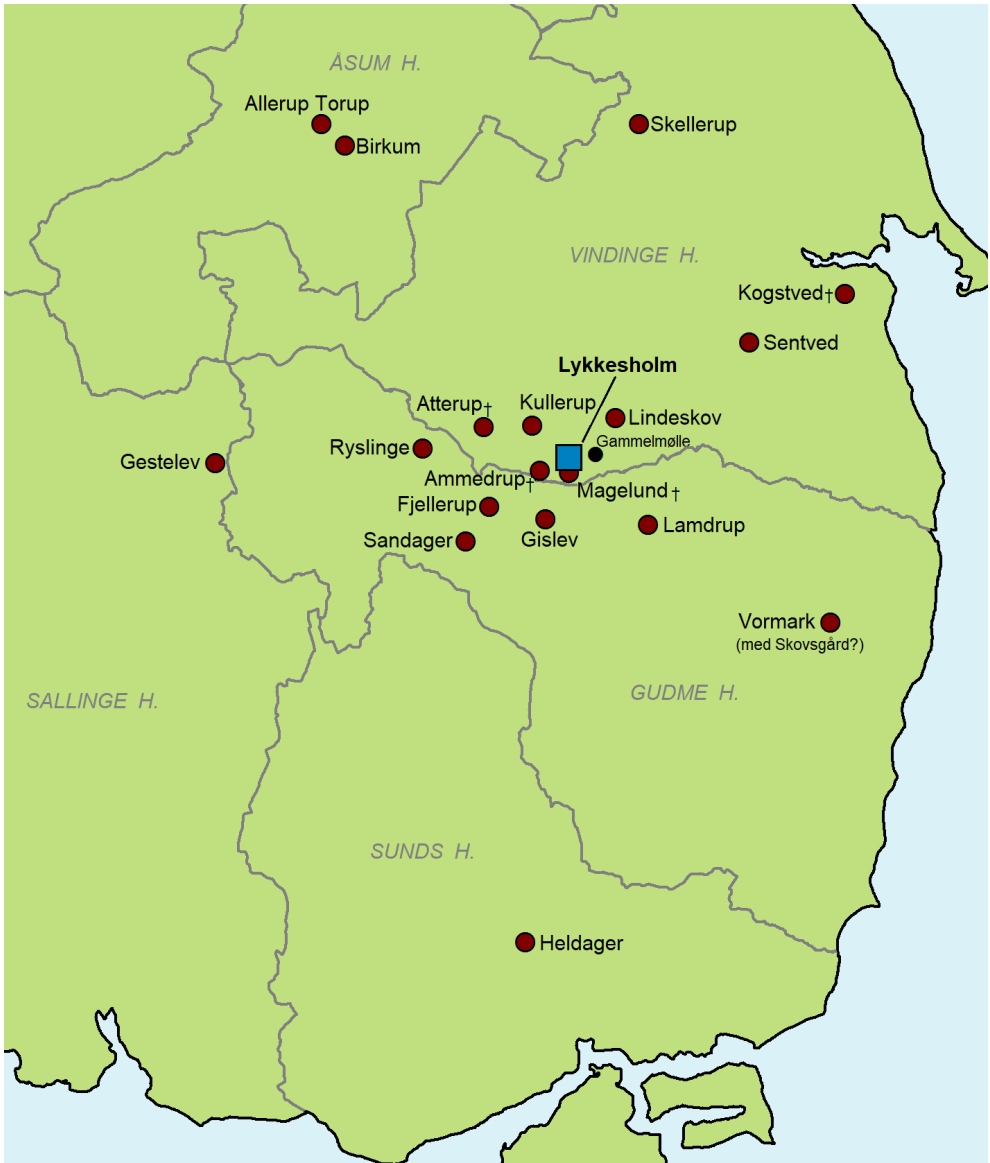
Endelig anfører DS 13 skiftet efter Bent Bille fra 1492 som ældste belæg på landsbynavnet *Sentved* i Ørbæk Sogn, Vindinge Herred. Navnet skrives både i Ms. A og C *Sentwedh*, hvilket understøtter tolkningen i DS af forleddet i navnet som et muligt gammeldansk *sænn 'trætte, retstvist'. Forleddet skulle i så fald sigte til beliggenheden på en på navngivningstidspunktet omdiskuteret grænse mellem Frørup og Ørbæk.²⁹ Bent Jørgensen foreslår i Danske Stednavne, at forleddet alternativt kunne være ordet 'sand' (eller et konstrueret *sændi 'sandområde'). Jeg mener på baggrund af de to ældste former, at forleddet 'sand' må udelukkes, og at man bør koncentrere sig om én af de to stjerneformer, eller finde en alternativ mulighed. De gamle former af navnet skrevet med 'a', f.eks. 1492-skiftet, afspejler efter min mening en skriveretymologisering af det på nedskrivningstidspunktet uforståelige forled til fordel for mere velkendt ordstof.

Godsfortegnelserne rummer ligeledes de ældste belæg på to nedlagte bebyggelser *Amedrup*† (på grænsen mellem Ellested Sogn i Vindinge Herred og Gislev Sogn i Gudme Herred), som senere blev opslugt af hovedgården Lykkesholm, samt *Atterup*† i Herrested Sogn, Vindinge Herred, som senere blev lagt ind under Ravnholt.³⁰ Ifølge DS nævnes *Amedrup*† første gang i jordebogen for Nyborg Len ca. 1542, hvor bebyggelsen nævnes mellem en række lokaliteter i Gislev Sogn.³¹ Udgiveren John Kousgård Sørensen opererer desuden med et usikkert og ulokaliseret *Amedrup* i Sunds Herred på baggrund af en indførsel i Kronens Skøder og Kancelliets Brevbøger fra 13/7 1560.³² Den eneste grund til at oprette denne ukendte bebyggelse er, at det pågældende skifte mellem Kronen og Eiler Rønnov foruden *Amedrup* også indbefatter gods i Rødskøbølle ved Svendborg. Eftersom afgifterne stemmer næsten fuldstændig overens med den oplyste landgilde i jordebogen for Nyborg Len ca. 1542 og Eiler Rønnows originale mageskiftebrev dateret 13/6 1560 i Rigsarkivet, er det altovervejende sandsynligt, at der også i 1560 er tale om *Amedrup* ved Lykkesholm, hvorfor denne løsningsmulighed må foretrækkes, og det ellers ukendte *Amedrup*† ved Svendborg opgives. Også i forbindelse med *Atterup*† anfører DS skiftet efter Bent Bille fra 1492 som ældste belæg.³³ I Ms. B nævnes det desuden udtrykkeligt, at *Atterup* ligger i Ellested Sogn, mens det i dag ligger i Herrested Sogn. Forklaringen, som diskuteres i noget uldne vendinger i DS,³⁴ er, at sognegrænsen er blevet ændret.³⁵

Kogsted† blev til Kogstved†

Mens godsfortegnelserne i almindelighed ikke rokker ved tolkningen, men nok ved standardværkernes ældste belæg på de omtalte stednavne, er der nogle

Figur 1. Oversigtskort over Lykkesholms fæstegodsbesiddelser jf. de i godsfortegnelserne 1451-1464 omtalte lokaliteter. Den præcise beliggenhed af de nedlagte bebyggelser (markeret med †) er usikker. De grå streger angiver de middelalderlige herredsgrænser. Kort af Johnny G. G. Jakobsen.

enkelte tilfælde, hvor godsfortegnelserne griber mere grundlæggende ind i vores viden om de fynske stednavne.

Godsfortegnelsen i Ms. A omtaler en lokalitet med navnet *kowestwedh* (fol. 1r, linje 11), mens Ms. B omtaler *kowostueth j uynningæ hærret* (fol. 1, linje 13). De to indførsler sigter til en forsvunden bebyggelse i Vindinge Sogn og Herred, som i DS betegnes *Kogsted*.³⁶ DS anfører som ældste belæg et sognevidne fra 12/1 1500 “Koxtet” og tolker navnet som indeholdende forleddet *kok* ‘hane’ eller dialektordet *kok* ‘lille bunke, dyng’. Efterleddet er ifølge Kousgård Sørensen “snarest *sted* men kan også have været *tved*”, og han drøfter navnet mere udførligt i sin monografi om stednavnene på *sted*.³⁷ Samme lokalitet omtales i skiftet efter Bent Bille fra 1492, men dette belæg har Kousgård Sørensen fejlagtigt henført til lokaliteten *Kogtved*, som ligger ved Svendborg.³⁸

Den overleverede form af *Kogsted*† i godsfortegnelserne godtgør, at lokaliteten rettelig bør benævnes *Kogstved*†, og at tolkningen som et navn på *tved*, dvs. ‘(lille) skov’ er absolut sikker. Navnets forled kunne formelt set være mands(til) navnet *Kokk* (samme ord som ‘kok, hane’).³⁹ Samme forled antages at indgå i navnet på hovedgården *Kogsbølle* i samme sogn,⁴⁰ samt i flere andre danske stednavne, f.eks. *Koustrup* på Djursland og *Kogsbøl* ved Tønder. Det er dog ret påfaldende, at samme forled skulle optræde i to uafhængige navne i samme sogn, og det er derfor rimeligere at antage, at forleddet i *Kogstved*† er landsbynavnet *Kogsbølle* + *tved*. I så fald skal *Kogstved*† ses som en udflytterbebyggelse med navn efter moderbyen på linje med en række andre *tved*-lokaliteter, f.eks. *Hennetved* på Langeland.⁴¹

Det nu forsvundne *Kogstved*† blev nedlagt i 1600-årene og lagt under hovedgården Holckenhavn, og det hører dermed til rækken af mindre fynske bebyggelser, der måtte lade livet i forbindelse med storgodsernes ekspansion i senmiddelalderen og tiden derefter.

Skovsgård, Møllen og Holmen

Godsfortegnelserne rummer mindst ét navn og en stedhenvisning, som ikke har kunnet opklares fuldt ud. I Ms. A omtales lokaliteten “*skows gord*” i Vormark, Hesselager Sogn (fol. 1r, linje 12). Indførslen stemmer overens med fæsteren “Lasse Andersen i Vormark” i godsfortegnelsen fra 1464 (Ms. C, fol. 2r, linje 10). Der er intet gammelt eller moderne navn omkring Vormark, som passer med “Skovsgård”, men der kan sagtens have været tale om en forsvunden lokalitet eller et navn på en endnu eksisterende gård, hvor navnet er gået tabt.

Teksten i Ms. A rummer to andre uformelle omtaler af lokaliteter, hvor man kun i det sidste tilfælde med sikkerhed kan tale om et egentligt navn. For det første skrives “Endvidere Møllen; [hvad den angår, så] ved han vel selv [dvs. Anders Fynbo/Oluf Axelsøn Thott], hvad den skylder” (Ms. A, fol. 1v, linje 28).

Da der ud fra sammenhængen må være tale om en lokalitet i nærheden af Lykkesholm, sigtes der snarest til *Gammelmølle* i Ellested Sogn, og belægget fra ca. 1451 bliver i så fald den ældste omtale, idet DS ellers først kender den fra ca. 1600.⁴²

Nogenlunde samme sted i Ms. A omtaler skriveren Lykkesholm som “Holmen” (Ms. A, fol. 1v, linje 20). Der er her tale om en almindelig form for navneforkortelse gennem forledselipse på samme måde, som når københavnere og især christianshavnerne indforstået taler om “Havnen” i stedet for *Christianshavn*. Godsfortegnelsens omtale af “Holmen” giver her et sjældent indblik i den uformelle navnebrug i middelalderen.

Det mystiske “Bordheskow”

Den mest interessante navneform i godsfortegnelserne er også den mest besværlige. I Ms. A omtales en gård i “*bordheskow* [som giver] 1 ørtug byg, 6 skilling, 1 fjerdedel af 1 skæppe smør” (fol. 1r, linje 33). Gården, som nævnes umiddelbart efter seks gårde i Kullerup, må på grund af den ekstraordinært lave ydelse være identisk med den tredje af syv gårde, som nævnes under Kullerup i Ms. C: “Endvidere Jep Sunesen: 1 ørtug byg og 6 skilling og 1 gås, 1 fjerdedel af 1 skæppe smør” (fol. 1r, linje 14-15). Derved går regnskabet op, hvad angår antallet af gårdenheder i godsfortegnelserne.

Af den ret beskadigede liste over skovtilliggende, Ms. B, fremgår det udtrykkeligt, at Kullerupgårdene ligger i Ellested Sogn i Vindinge Herred. Derved kan vi se bort fra en mulig lokalisering til Kullerup Sogn et stykke nordøst for Ellested.⁴³ Der kendes imidlertid ingen eksisterende eller forsvunden bebyggelse i Ellested Sogn, som modsvarer navnet *bordheskow*. Mest sandsynligt er der tale om det, som i fagterminologien benævnes en “ballung”, dvs. en gård, som på et tidspunkt er indflyttet til Kullerup. Det ville kunne forklare, at navnet ikke genfindes i senere kilder. Landsbyens gårdantal veksler i de langt senere matrikler fra elleve i 1664 og 1688 til tretten i 1834, hvilket stemmer rimelig godt overens med, at Kullerup i midten af 1450’erne har haft (mindst) syv gårde, der hørte under Lykkesholm.

Forleddet i *bordheskow* må tolkes som det topografiske ord, gammeldansk *borth* ‘kant, rand’, der svarer til nutidens *bord* i betydningen ‘kant på skib’. Dette ord indgår i mange stednavne, f.eks. *Borbjerg* i Vestjylland, *Borrevejle* på Sjælland og *Båring* på Vestfyn. Forleddet i det sidstnævnte navn er dog det nærtbeslægtede og ensbetydende *barth*, som også indgår i *Baring* og *Bæring*. Flere eksempler kan findes i databasen Danmarks Stednavne. Tolkningen af *bordheskov* må blive “skoven ved (terræn)kanten”.

Fæsterne og deres navne

Langt hovedparten af fæsterne i godsfortegnelserne Ms. A og C bærer velkendte navne som *Anders*, *Erik*, *Hans*, *Jens/Jes*, *Jep/Jeppe*, *Lars/Lasse*, *Matthias*, *Morten*, *Niels* og *Peter*. Navnene *Gregers*, *Klaus*, *Mikael*, *Oluf* og *Troels* optræder kun en enkelt gang hver. Efter den gamle navneskik, der var levende frem til slutningen af 1800-tallet, omtales mere end halvdelen af fæsterne både med fornavn og patronym, f.eks. *Anders Jensøn* i Fjellerup (Ms. A, fol. 1r, linje 19; Ms. C, fol. 2v, linje 16). En femtedel af fæsterne omtales med et tilnavn, f.eks. *Klaus Skrædder* i Vormark (Ms. A, fol. 1r, linje 14; Ms. C, fol. 2r, linje 13). I et enkelt tilfælde omtales en fæster kun ved sit (lidet smigrende) tilnavn: *Bredhoved* (Ms. A, fol. 1r, linje 25). Der er tale om en fæster i Atterup, og måske er han identisk med *Niels Hvid*, der nævnes som fæster i Ms. C (fol. 1r, linje 9, + 2v, linje 6).

Fem af fæsterne optræder kun med fornavn: *Astred* i Kullerup (Ms. C, fol. 1r, linje 11; Ms. C, fol. 2v, linje 7), *Erik* i Allerup Torup (Ms. A, fol. 1r, linje 7), *Gregers* i Gestelev (Ms. C, fol. 1v, linje 27), *Severin (Søren)* i Magelund (Ms. A, fol. 1v, linje 8) og *Weliom (William/Wilhelm)* i Fjellerup (Ms. A, fol. 1r, linje 20; Ms. C, fol. 1v, linje 23). Fornavnet alene har tilsyneladende været nok for identifikationen, selv ved et ellers almindeligt fornavn som *Erik*.

Graden af indforståethed kan selvfølgelig også forklares med skriverens naturlige førstehåndskendskab til godset. En indikation af dette er fæsteren *Troels* i Atterup, som i Ms. A (fol. 1r, linje 23) kun omtales ved fornavn, mens han i Ms. C omtales som *Troels Jensøn* (fol. 1r, linje 3, + 2v, linje 3).

Mandsnavnet *Astred (Oster)*, svarende til det gamle nordiske mandsnavn *Ásráðr*, var ikke ualmindeligt i senmiddelalderen.⁴⁴ *Ásráðr* falder let sammen (og forveksles derved) med kvindenavnet *Astrid (Estrid)*. Men denne mulighed kan udelukkes i dette tilfælde, fordi et kvindenavn måtte forventes at blive fulgt af den afdøde ægtemands navn i genitiv.

Navnet *William/Wilhelm* er heller ikke usædvanligt for perioden,⁴⁵ men der har næppe været mere end én med det navn i hver landsby. De to fæstere i Kullerup *Lille Morten* og *Store Morten*, der omtales i Ms. A (fol. 1r, linje 26, og fol. 1v, linje 27), må henregnes til gruppen, og i så fald er der i alt syv, eller lidt over tiendedel af fæsterne, der kun benævnes med fornavnet alene.

Kvindenavnene og en speciel genitivendelse

De sprogligt mest interessante personnavne i godsfortegnelserne er navnene på tre kvinder *Bodil Anderse* i Ryslinge, *Mariene Boes* i Allerup Torup og *Åse Jense* eller *Åse Hessings* i Sandager. Dertil kommer muligvis et fjerde kvindenavn *Lucie(?)* i en tilføjelse til Ms. A (fol. 1v, linje 35), som ikke rigtigt lader sig forbinde med den øvrige tekst, og som jeg derfor ser bort fra i det følgende.

Der er i alle tre tilfælde tale om enker, som er blevet siddende på gården efter mandens død. *Bodil Anderse*, som nævnes i Ms. C (fol. 1v, linje 23, + 2v, linje 20), ved vi ikke mere om, da gårdene i Ryslinge ikke udspecificeres med fæsternavne i Ms. A. *Marine Boes* nævnes i Ms. C (fol. 2r, linje 2) i forbindelse med en gård i Allerup Torup, som efter alt at dømme svarer til den gård i landsbyen i Ms. A, som bebos af *Niels Boesøn* (fol. 1r, linje 6). I så fald må vi regne med, at gården er gået i arv til en søn af Niels, *Bo Nielsøn, hvis enke derefter har overtaget fæsteforpligtelserne.

Hvis det forholder sig som skitseret, er der her et ekstra argument for den tidsmæssige afstand mellem Ms. A og C, som jeg har drøftet ovenfor. I den modsatte retning peger dog enken *Åse Jense*. Hun nævnes i Ms. A (fol. 1r, linje 18) og må være identisk med den *Åse Hessings*, der nævnes i Ms. C (fol. 1v, linje 16), selvom tilnavnet "Hessing" ikke kendes som tilnavn fra andre kilder. Eksemplet indikerer, at enkerne kunne sidde på gården i ganske mange år.

Når kvindenavnene er særligt interessante, er det på grund af måden, hvorpå der refereres til ægtemanden. Det sker i nogle kilder ved at tilføje *kone* til mandens navn, f.eks. *Jenskone*, men oftere sker det ved at tilføje mandens navn i genitiv (ejefald), f.eks. *Peders*. I godsfortegnelserne er brugt en særlig, tydeliggørende endelse *se*, hvis ægtemandens navn ender på s i grundformen, her *Anderse* og *Jense*. Den udvidede endelse *se* må ses parallelt med den moderne form *Jenses*, som er næsten obligatorisk i talesproget. Den udvidede form kendes fra andre kilder, f.eks. i Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistrering: *Karin Nielse* og *Mette Nielse*, begge omtalt i 1547.⁴⁶ Andre eksempler kan fremdrages i DgP, såsom *Karine Hannse*.⁴⁷

En lignende "tydeliggørende genitiv"⁴⁸ findes i en række syddanske stednavne, f.eks. *Klausebølle*, *Korsebølle* og *Tressebølle* på Langeland,⁴⁹ samt *Ringsebølle* og *Troelseby* på Lolland.⁵⁰ Navnegruppen er nærmere beskrevet af Kristian Hald,⁵¹ mens Bertil Ejder har skrevet om et lignende fænomen i svenske stednavne på *ryd*.⁵² Udover at være knyttet til personnavne og stednavneforled, der i grundformen ender på -s, kunne det være interessant med en grundigere undersøgelse af, om der skulle være tale om en generel tendens i ældre dansk, eller om endelsen kun bruges i forbindelse med sted- og personnavne. Dialekterne er i den forbindelse vigtige kilder, og selvom endelsen -*se* ikke ser ud til at være kendt i fynsk, så kendes den fra bornholmsk og de gamle østensundske dialekter i Halland og Skåne. Også i Småland og på Gotland er jeg stødt på fænomenet, men jeg har ikke foretaget en systematisk undersøgelse af udbredelsen.

Identificerbare fæstere og sjældne tilnavne

I det foregående er allerede omtalt et tilfælde, hvor en fæster, der er nævnt i godsfortegnelserne, kendes fra andre kilder. Det drejer sig om *Store Morten* fra Kullerup (Ms. A, fol. 1v, linje 27), som er nævnt i et diplom fra 1460. Fæsteren i Allerup Torup *Jep Galen* (Ms. A, fol. 1r, linje 5; Ms. C, fol. 2r, linje 2) omtales på tilsvarende vis i et diplom udstedt af Bent Bille i 1484.⁵³ Fæsteren *Henrik Hermansøn* i Heldager, som figurerer i den yngre godsfortegnelse (Ms. C, fol. 2r, linje 18), optræder tillige som tingsvidne i to sager omkring 1470.⁵⁴ Fæsteren *Niels Hvid* (omtalt i Ms. A, fol. 1r, linje 31; Ms. C, fol. 1r, linje 9) er næppe identisk med den *Nis Hvid*, der i 1447 figurerer som tingsvidne i Vigerslev, Skam Herred,⁵⁵ men i skiftet efter Bent Bille nævnes en fæster i Kullerup ved navn *Per Hvid*, som meget vel kunne være hans søn.⁵⁶

Fæsteren *Hans Glød* fra Sandager, som nævnes både i Ms. A (fol. 1r, linje 17) og i Ms. C (fol. 1v, linje 17), bærer et sjældent tilnavn.⁵⁷ DgP har kun registreret tre-fire personer med dette tilnavn, hvoraf *Mates Glødh* omtales i et dokument fra Gudbjerg i Gudme Herred.⁵⁸ Selvom det er naboherredet til Vindinge, er det dog usikkert, om de to er i familie med hinanden. Tilnavnet *Bredhoved*, som i Ms. A er navnet på en fæster i Atterup† (fol. 1r, linje 25), er tilsyneladende endnu mere sjældent.⁵⁹ En enkelt bærer af samme tilnavn i DgP, *Nis Petersøn Bredhoved* fra Hundstrup† i Skam Herred, som nævnes i 1428,⁶⁰ kunne være en slægtning, men det forekommer mere sandsynligt, at *Bredhoved* er et lejlighedsgivet tilnavn, som sigter til navnebærerens specielle hovedfacon.

For flere af de nævnte tilnavne, men også for tilnavnene *Dung*,⁶¹ *Plogh*⁶² og *Spurgh*,⁶³ gælder det, at de er såpas sjældne, at de nye fynske belæg yder et vigtigt tilskud til fremstillingen i DgP. I nogle tilfælde, som ved tilnavnet *Bas-se*,⁶⁴ synes tilnavnet at være ret almindeligt på Fyn i anden halvdel af 1400-tallet. Tilnavnet *Dungh* kendes fra Sydøstfyn i 1400-tallet, velsagtens fordi navnebæreren havde tilknytning til landsbyen *Dung* i Gislev Sogn. Det er sværere at forstå, at tilnavnet *Winter* at dømme efter DgP skulle være sjældent på Fyn.⁶⁵ Også tilnavnet *Bode* og/eller *Budde*, som må gemme sig bag fæsternavnet *Anders Bodhe* fra Heldager i Ms. C, er tilsyneladende ukendt på Fyn.⁶⁶ Der kan dog ligge kildeoverleveringsmæssige tilfældigheder bag, at et navn ikke er repræsenteret i bestemte områder af landet, ligesom man må huske på, at mange ældre kildeudgaver ikke har ofret fæsternes navne særlig stor opmærksomhed. Ofte er fæsternavnene end ikke med i registre.

Sproglige bemærkninger

Torben Billes godsfortegnelser afspejler 1400-tallets latinskrægede diplom-sprog med opremsninger, hvor hver post indledes med *Item* "endvidere". Der er tale om en "tør" tekst, som alligevel for Ms. A og B's vedkommende overrasker

ved at rumme en mængde direkte opfordringer og råd til ejeren af godset, Torben Bille, samt udfald mod den hidtidige godsforvalter Anders Fynbo. Teksterne rummer ikke nyt ordstof i forhold til det, der kendes fra perioden. Ord som *afhænde*, *arbejde*, *bolig*, *kostelig*, *nyttelig*, *påske*, *tjener*, *værge* er belagt med fra 150 belæg og opefter i Gammeldansk Ordbog (GdO). Andre rimeligt almindelige, gammeldanske ord i godsfortegnelserne er *midsommer* og *otting* ('ottende-del'), hver med ca. 75 belæg i GdO.

Det sjældneste ord i godsfortegnelserne synes mærkeligt nok at være *ervedspenge*, på gammeldansk *ærvæthspenning*, dvs. en arbejdsforpligtelse, der erstatte af en pengesum. Begrebet har hidtil kun været kendt med otte belæg, og flere af disse belæg stammer fra det samme sagskompleks, idet GdO's belæg på *ervedspenge* er hentet fra det tidligere omtalte skifte efter Torben Bille fra 1492.⁶⁷

Forståelsesmæssigt ligger den gamle tekst ikke langt fra moderne dansk. Hvor håndskriftet har formuleringen "jeg har udspurgt" (Ms. A, fol 1v, linje 15) kan det med lidt god vilje forstås på nudansk, selvom vi ville foretrække at udtrykke os mere neutralt "jeg har erfaret". Et andet ord i teksterne, som er helt uforståeligt på moderne dansk, forekommer i følgende passus (Ms. B, linje 6): "[Item till] lindeskogh ligger skogh øffren till", hvor "øffren" er et adverbium med betydningen 'meget, tilstrækkeligt'. Jeg har valgt at oversætte stedet "[Endvidere] til Lindeskov ligger (der) skov til overflod", dels for at finde et ord, der kommer tæt på det originale ord, dels fordi de øvrige indførsler viser synonyme udtryk: "god skov", "kostbar skov", "tilstrækkelig skov" og "fuldgod skov". Ifølge seddelsamlingen skulle ordet med opslagsformen "øvret" kun være belagt elleve gange.

Der er givetvis flere af skriverens rettelser i teksten, som kan have sproglig interesse, f.eks. finder man i Ms. C, som ellers er ret fejlfrit nedskrevet, følgende passus i indførelsen om Ryslinge: "Item eth ødæ byggæstædh ~~ræntther~~ [overstreget in scribendo] giwer i øræ". Rettelsen fra "renter" til "giver" må bero på en betydningsforskel mellem de to ord, der ikke umiddelbart kan erkendes af den moderne læser, og som man måske skal være opmærksom på, når der engang skal skrives en artikel om de to verber i GdO.

Alt i alt må man sige, at de tre manuskripter rummer mange spændende detaljer, hvoraf de navnerelaterede er kommet til at fylde mest i denne fremstilling. Der er givetvis mere at komme efter, i denne som i andre tekster fra perioden. At vi ikke kan få svar på alle spørgsmål, fordi kildeoverleveringen trods alt er mangelfuld, må man bære over med: Torben Billes godsfortegnelser ligger trods alt halvvejs tilbage i tid til Gorm den Gamle og Thyra...

Forkortelser og symboler

* = rekonstrueret sprogform, f.eks. originalformen af et stednavn.

~ = prik under bogstav angiver usikker læsning.

[!] = markerer en påfaldende skrivemåde i håndskrifterne.

~ = pausetegn i Ms. tilsyneladende uden sproglig mening.

↓ = specialtegn i Ms. C, der angiver en tilføjelse til linjen nedenunder.

j = gennemstreget romertal "j", angiver 1/2.

r = recto, dvs. tekst på højresiden af et blad (folio/fol.) i et håndskrift.

v = verso, dvs. tekst på venstresiden af et blad (folio/fol.) i et håndskrift.

v, = gennemstreget romertal "v", angiver 4 1/2.

fol. = folio, dvs. en upagineret side i et håndskrift.

Mønt- og vægtangivelser

1 (lybsk) mark = 16 skilling

1 skilling grot = 9 skilling

1 skilling = 12 penninge

1 skæppe smør = 1/4 tønne (på Fyn)

1 pund korn = 2 ørtug (el. 4 tønder)

1 øre korn = 3 ørtug

1 ørtug = 12 skæpper byg (el. 10 skæpper rug)

Utrykte kilder

Eiler Rønnows mageskiftebrev 13/6 1560. Rigsarkivet i København. C 6. Adkomstbreve Danmark 13/6 1560, læg 1, pk. 78. (Gl. fol. registrant: Mageskifter nr. 142).

Gammeldansk Ordbog = Ordbogsprojekt og seddelsamling på Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, www.dsl.dk.

Markbogen 1682. Ellested sogn, Vindinge herred. Forarbejde til Chr. V's Matrikel 1688. Rigsarkivet i København. (Her citeret efter excerpt på Navneforskning, Københavns Universitet).

Matrikelkort Hovedgaarden Lykkesholms Jorder, Ellested Sogn Vindinge Herred 1811. Nedfotograferet foto på Navneforskning, Københavns Universitet, efter original på Kort- og Matrikelstyrelsen i København.

Nyborg Lens Jordebog på Rigsarkivet i København. (Her citeret efter excerpt på Navneforskning, Københavns Universitet, men for Ammedrup-indførelsens vedkommende kontrolleret i original ms.).

Torben Billes godsfortegnelser (Ms. A-C). Rigsarkivet i København, Privatarkiver på pergament, arkivnr. 209, samlingspakke. Bille, Torben Bentsøn (†1465). D. Regnskaber.

Litteratur og internetressourcer

- Adk. = Landbohistorisk Selskabs Adkomstregistrering 1513-50 excerpter og registre beroende på Institut for Nordisk Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet: <http://adkomstregistrering.navneforskning.ku.dk/gamle/>
- Christensen, William: *Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans's Tid*. Udgivne ved William Christensen og Selskabet for Udgivelser af Kilder til dansk Historie. København 1912-14.
- DAA = *Danmarks Adels Aarbog*. København 1884 ff.
- Dam, Peder, 2010: *Det øvrige vi nyde. Studier af landgilde og landbrugsproduktion i Danmark i 1600-tallet*. Landbohistorisk Selskab. Viborg.
- Danmarks Riges Breve 789-1450* udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. 1.-4. række trykt, derefter digitalt på <https://diplomatarium.dk/>
- Diplomatarium Danicum 789-1450* bekostet af Carlsbergfondet. 1.-4. række trykt, derefter digitalt på <https://diplomatarium.dk/>
- Danmarks Stednavne* (online), Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet: <http://danmarksstednavne.navneforskning.ku.dk/>
- DgP = *Danmarks gamle Personavne*. I. Personnavne, II. Tilnavne. Udg. af Gunnar Knudsen & Marius Kristensen under medvirkning af Rikard Hornby. København 1934-64.
- DS + nummer = *Danmarks Stednavne* 1-26 (uafsluttet). Udg. af Stednavneudvalget (1-15), Institut for Navneforskning (16-26). København 1922 ff.
- DS 9 = "Maribo Amts Stednavne". Udg. af Anders Bjerrum & Christian Lisse. København 1954.
- DS 13 = "Svendborg Amts Bebyggelsesnavne". Udg. af John Kousgård Sørensen. København 1958.
- DS 14 = "Odense Amts Bebyggelsesnavne". Udg. af John Kousgård Sørensen. København 1969.
- DS 24 = "Stednavne i Vestsjællands Amt. Slagelse, Korsør, Skælskør, Slagelse Herred, Vester Flakkebjerg Herred, Øster Flakkebjerg Herred (med dele i Storstrøms Amt)". Udg. af Bent Jørgensen. København 2001.
- Ejder, Bertil, 1979: *Ryd och rud*. "Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund" 2. Lund.
- Galster, Georg, 1953: *Danske middelalderlige Regnskaber*, 1. rk. 1. bind ('Hof og Centralstyre'). København.
- GdO = *Gammeldansk Ordbog* (midlertidig udgave). Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: <https://gammeldanskordbog.dk/forside>
- Gissel, Svend, 1964: *Adelige Jordebøger. Jakob Ulfeldts Jordebog på Ulfeldts-holm, Selsø og Bavelse 1588*. København.

- Hald, Kristian, 1965: *Vore Stednavne*, 2. reviderede og forøgede Udgave. København.
- Hoff, Annette, 2012: *Boller Slot i 650 år. En godshistorie om mennesker, magt og muld ved Horsens Fjord*. Wormanium & Landbohistorisk Selskab. Narayana Press.
- Jørgensen, Bent, 2008: *Danske stednavne*, 3. udgave. København.
- Kancelliets Brevbøger = *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*. Udg. af C.F. Bricka m.fl. København 1885- 2005.
- Knudsen, Gunnar, 1939: "Skovrydning i Danmark, belyst gennem Stednavnene". I: *Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok 1938*. Uppsala, s. 43-63.
- Knudsen, Gunnar, 1947: "Fornavne i Danmark i middelalderen". I: Assar Janzén (red.). "Personnavne". *Nordisk Kultur* 7. Stockholm-Oslo-København, s. 187-234.
- Kronens Skøder = *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden 1535-1765*, bind 1-5. København 1892-1955.
- Kousgård Sørensen, John, 1958: *Danske bebyggelsesnavne på sted*. "Navnestudier" 1. København.
- Lerche Nielsen, Michael, 2014: "Jona bil, Jona fadøl, Jona crib?" Genitiv og andre bøjningsendelser i danske fornavne'. I: På Sporet. Festskrift til Bent Jørgensen på 70-årsdagen den 12. marts 2014. København. 2014, s. 17-178.
- Møllerup, W. & Fr. Meidell, 1893: *Bille-Ættens Historie*, bind 1. København.
- Porsmose, Erland, 1978: "Landsbyedlæggelser og hovedgårdsekspansion på Fyn. En studie i sammenhængen mellem problemstilling, metode og registrering". I: *Historisk Tidsskrift* 78 (13. rk. bind V). København, s. 437-453.
- Porsmose, Erland, 1981: *Den regulerede landsby. Studier over bebyggelsesudviklingen på Fyn i tiden fra ca. 1700 til 1000 e.Kr. fødsel*, bind 1-2. Odense.
- Porsmose, Erland, 1987: *De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfællesskabets tid*. Odense.
- Porsmose, Erland, 1991: "Grydstrup. To hovedgårde for meget – og en for lidt". I: *Bol og by. Landbohistorisk Tidsskrift* 1991:1. Odense 1991, s. 74-88.
- Repertorium = Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, 1. rk., udg. af Kr. Erslev, 2. rk., udg. af W. Christensen. København 1894-1912 og 1928-1939.
- Uldall, Kai, 1965: "Lykkesholm". I: *Danske Slotte og Herregårde*, 2. udg., bind 7. København, s. 319-334.
- Ulsig, Erik, 1968: *Danske adelsgodser i middelalderen*. København.

Vogt, Susanne: "Skiftet efter Bent Bille 1.1.1504 – opsplittningen af et skånsk-sjællandsk gods kompleks". I: *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 1988. Lund 1988, s. 43-61.

Vogt, Susanne, 1999: "Mourids Jepsen Sparre til Svaneholms jordebog". I: *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 1999. Lund, s. 55-94.

Vogt, Susanne, 2000: "Forræderens gods. Jordebog over Niels Brahe til Vanås' gods". I: *Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift* 2000. Lund, s. 51-74.

ÆDA = *De ældste danske Archivregistraturer*. København 1854-1910.

Summary

During the 15th century, a fierce conflict broke out over the ownership of Lykkesholm manorial estate on the eastern part of Fyn. After the death of the previous owner – the last male member of noble family Basse – two other high-nobility intermarried families, named Bille and Gyldenstjerne, claimed to be the rightful heirs to the estate. In the private archives of Torben Bille at the Danish National Archives, three previously unpublished land registers from Lykkesholm illustrate different phases of this conflict. In this paper the registers are transcribed and modernized. The commentary both deals with the ownership history of the farms belonging to Lykkesholm, the names of the tenants over time, and the new linguistic information provided by the hitherto unnoticed place-name forms.

Forfatterpræsentation

Michael Lerche Nielsen, født 1964, er ph.d. og lektor i runologi og navneforskning ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. Ud over at være en af vore førende eksperter i runer og såvel person- som stednavne (med en særlig passion for middelalderens mange *torp*-navne), har han tillige et stort kendskab til de kilder, der ligger til grund for den bevarede viden derom. Michael har gennem adskillige år været medlem af Landbohistorisk Selskab.

Teksterne

Manuskripterne findes som nævnt i adelsmanden Torben Bentsøn Billes privatarkiv på Rigsarkivet i København i et lille læg påskrevet "Regnskaber". Lægget omfatter tre små papirmanuskripter (Ms. A, B og C). Ms. A-B, der begge har lidt papirtab, har været vurderet som sammenhørende, men dette kan ikke anses for sikkert, hvorfor de her anføres separat.

Ms. A består af et ark papir uden vandmærke eller andet særkende, der er foldet, eller "knækket" som det hedder i fagterminologien, til fire beskrevne sider. I tidens løb er der sket et vist papirtab i kanterne. Skriften er klar og tydelig med mange rettelser *in scribendo*, dvs. under nedskrivningsprocessen.

Skriverhænder

Teksten er nedskrevet med brunlig blæk. Med en lidt lysere blæk er tilføjet nogle linjer med en anden skriverhånd. Den anden skriverhånd har store ligheder med den hånd, man finder i et andet, udateret dokument i Torben Billes privatarkiv. Dette dokument, som senest kan være skrevet 1458,⁶⁸ er holdt i jeg-form og mangler fuldstændigt de sædvanlige indlednings- og afslutningsformularer. Hånd 2 kan derfor være Torben Billes egenhændige tilskrifter eller alternativt hans private sekretærs. Under alle omstændigheder taler ligheden mellem tilføjelserne i Ms. A og dokumentet fra ca. 1459 for, at der er tale om en senere påtegning.

Ms. B består af et halvt ark papir svarende til A, som kun er beskrevet på den ene side. Skriften i Ms. B har store ligheder med A, men det er dog min vurdering, at der ikke er tale om samme skriverhånd. Blækket i Ms. B er en del mørkere end i Ms. A. Ms. B har ligesom Ms. A lidt papirtab i begge sider, hvilket tyder på, at Ms. A og B i ganske lang tid har været opbevaret sammen. Det fremgår da også af de senere arkivaliske påtegninger, at man har betragtet Ms. B som en del af Ms. A. Det forhold, at den senere skriverhånd (fol. 2r) i Ms. A har tilføjet oplysninger svarende til dem, man finder i Ms. B, tyder da også på, at der er tale om en selvstændig tekst. Ligheden med Ms. A er dog så stor, at de to tekster bør ligge ret nær hinanden i tid.

Ms. C er ligeledes et knækket papirark, denne gang ubeskadiget, med tekst over fire sider. I teksten finder man en datering til år 1464, altså året før Torben Billes død.

Manuskript A

Ms. A: papirark (folie) knækket over midten. Papirtab ved falsen og i den ydre margin. Et smudsigt og falmet hjørne med en senere påskrift *Bille* fra 18. el. 19. årh. vidner om, at arket har været foldet yderligere en gang i forbindelse med en ældre arkivering. Skrevet med en klar tydelig hånd, bortset fra tilføjelser fol. 1v for neden samt to steder fol. 2r. Kursiv markerer opløste forkortelser i teksten. Særlige forkortelsestegn og symboler er forklaret i listen ovenfor.

Fol. 1r

[påskrift *IV No 15*. (ældre arkivsignatur)]

Thetæ ær thet godz herr torbørn bille till hører i fyyn aff thet go[... 2-3 bogstaver]//

som till lyckesholm hørdhæ *primo* wti hal-laggær xi gordh//

Hwer gordh skyldher j pd byg ii ß *grot* j skæppe smør//

Item wti gesterløff j gord skyldher ii *pund* byg//

Item wti thorop jeppe gallen iii *pund* byg iiiii ß *grot penninghe* j skæppe smør//

Item niels bosß *ibidem* iii *pund* bygh iiiii ß *grot* j skæppe smør//

Item Erik jbidem ii *pund* bygh i skæppe smør xx ß//

Item jes laurissß *iwti* byrkom i *pund* byg xx ß i skæppe smør//

Item wti skeldroppe i gord skylder i øræ byg xiiii ß i skæppe smør//

Item i gord wti sentwedh skylder iii *pund* byg xx ß i skæppe smør//

Item i gord wti kowestwedh skylder xxiiii ß lygher ødhæ//

Normalisering Manuskript A

Fol. 1r

Dette er det gods, som tilhører hr. Torben Bille på Fyn af det gods, som tilhørte Lykkesholm. Først i Heldager 11 gårde.

Hver gård skylder 1 pund byg, 2 skilling grot, ½ skæppe smør.

Endvidere i Gestelev 1 gård [som] skylder 2 pund byg.

Endvidere i Torup, Jeppe Galen: 3 pund byg, 4 skilling grot penninge, 1 skæppe smør.

Endvidere Niels Bosen sammesteds: 3 pund byg, 4 skilling grot, 1 skæppe smør.

Endvidere Erik sammesteds: 2 pund byg, 1 skæppe smør, 20 skilling.

Endvidere Jes Lauridsen i Birkum: 1 pund byg, 20 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere i Skellerup 1 gård [som] skylder 1 øre byg, 14 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere 1 gård i Sentved [som] skylder 3 pund byg, 20 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere 1 gård i Kogstved [som] skylder 24 skilling [men som] ligger øde.

- Item wti skows gord i wordhemark giwer
iii pund byg i skæppe smør//
- ii swin hwilket aar aldhen ær iiii hønss oc
ii gess//
- Item Claus skrædæræ ibidem j ørtw bygh
och viii ß//
- Item wti san [overstreget in scribendo] la-
medrop i bolegh giwer i skæppe smør//
- Item wti sandager hans petersß i pund byg
i lybsk mark//
- Item hans glødh ibidem j pund bygh i lybsk
mark//
- Item oosæ jensse j øræ byg i lybsk mark//
- Item wti fieldrop Anders jensß j øræ byg
xiiii ß j skæppe smør//
- Item weliom ibidem j øræ byg i skæppe
smør//
- Item peter jensß ibidem i øræ bygh xiiii ß j
skæppe smør//
- Item j gord skyldher ortw [!] bygh han
stoor ødhæ xiiii ß j smør [mængdeangi-
velsen mgl.]//
- Item wti attrop Troels giwer ii pund byg
xxiiii ß och x [overstr. in scribendo] i
skæppe smør//
- honss [!] och gooss//
- Item bredhowet ibidem ii pund byg xxiiii ß
i skæppe smør honss oc gess//
- Item wti koldorp lylle morthen iij pund
byg xxiiii ß i skæppe smør//
- hønss och gooss//
- Item Anders Ionsß jbidem i pund byg xiiii
ß j skæppe smør//
- Item hanss Iensß j pund bygh xiiii ß j
skæppe smør//
- Item Ies petersß iii pund byg xxvi ß i skæp-
pe smør//
- Item niels hwÿdh i pund byg xx [overstre-
get in scribendo] xiiii ß j skæppe smør//
- Endvidere i "Skovsgård" i Vormark [en gård
som] giver 3 pund byg, 1 skæppe smør.
- 2 svin i de år, hvor der er olden, 4 høner og 2
gæs.
- Endvidere Klaus Skrædder sammesteds: 1 ør-
tug byg og 8 skilling.
- Endvidere i Lamdrup 1 bolig [som] giver 1
skæppe smør.
- Endvidere i Sandager, Hans Petersen: 1 pund
byg, 1 lybsk mark.
- Endvidere Hans Glød sammesteds: ½ pund
byg, 1 lybsk mark.
- Endvidere Åse Jens': 1 øre byg, 1 lybsk mark.
- Endvidere i Fjellerup, Anders Jensen: 1 øre
byg, 18 skilling, ½ skæppe smør.
- Endvidere Wilhelm sammesteds: 1 øre byg, 1
skæppe smør.
- Endvidere Peter Jensen sammesteds: 1 øre
byg, 14 skilling, ½ skæppe smør.
- Endvidere 1 gård [som] skylder 4½ ørtug byg.
Den står øde; 14 skilling, ½ [skæppe] smør.
- Endvidere i Atterup Troels [som] giver 2 pund
byg, 24 skilling og 1 skæppe smør,
- høns og gås [nærmere mængdeangivelse
mangler her og i flg. indførelser].
- Endvidere Bredhoved sammesteds: 2 pund
byg, 24 skilling, 1 skæppe smør, høns og gæs.
- Endvidere i Kullerup, Lille Morten: 3 pund
byg, 24 skilling, 1 skæppe smør,
høns og gås.
- Endvidere Anders Jonsen sammesteds: 1
pund byg, 14 skilling, ½ skæppe smør.
- Endvidere Hans Jensen: 1 pund byg, 14 skil-
ling, ½ skæppe smør.
- Endvidere Jes Petersen: 3 pund byg, 26 skil-
ling, 1 skæppe smør.
- Endvidere Niels Hvid: 1 pund byg, 14 skilling,
½ skæppe smør.

Item lasse troelsß j øræ bygh xiiii ß j skæppe smør//

Item bordheskow i ørtw bygh vi ß i fierdhedell aff i skæppe smør//

Fol. 1v

Item wti Lyndeskow jes morthensß iii pund bygh xxvi ß i skæppe smør//

Item peter ebbesß iii pund bygh xxvi ß j skæppe smør//

Item hanss ebbesß iii pund bygh xxvi ß i skæppe smør//

Item oloff mathissß som wor ath ether aff lyndheskow han skall giwe saa//
møghet som [over linjen: en aff] the andræ the i lyndheskow han hawer enthet en wdh giwet//

forthi han skuldhe hawe ii orss frelsse
Item then jord som han talett//
seelff wydh ether om then bruger andhers fynboo//

Item wti maghelund søuerin j pund bygh vi ß i fierding aff [“n” er gået tabt]//
skæppe smør hønss oc goss//

Item j bolligh lyggher hoss maghelund giwer i skæppe smør thet tager//

Anderss fynboo op//

Item the gordhe wti ryslinghe the skyldh j leest byg iii lybske mark//

ii skæpper smør vi ß for hønss och geess//

Item Then ødhe jordh ther lyggher paa ammedroppe mark ~~lyg thet~~ [overstreget in scribendo]//

hawe jek wdspwrt ath waræ hwn bøgdh tha skylder hwn//

j leest byg · oc penninghe oc smør Thenne forneffnde jord hawer anderß//

fynboo brughet oc haffdhe ycky han wæret tha skuldhe hwn//

Endvidere Lasse Troelsen: 1 øre byg, 14 skilling, ½ skæppe smør.

Endvidere “bordheskow”: 1 ørtug byg, 6 skilling, 1 fjerdedel af 1 skæppe smør.

Fol. 1v

Endvidere i Lindeskov, Jes Mortensen: 3 pund byg, 26 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere Peter Ebbesen: 3 pund byg, 26 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere Hans Ebbesen: 3 pund byg, 26 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere Oluf Matthiesen fra Lindeskov, som var hos Eder. Han skal give lige så meget som enhver af de andre af dem i Lindeskov. Han har intet ydet endnu,

fordi han skulle have 2 års fritagelse. Endvidere den jord, som han selv talte om hos Eder. Den dyrker Anders Fynbo.

Endvidere i Magelund: Søren: 1 pund byg, 6 skilling, 1 fjerdedel af en skæppe smør, hønss og gås.

Endvidere 1 bolig [som] ligger ved Magelund [og som] giver 1 skæppe smør.

Anders fynbo opkræver det.

Endvidere de gårde i Ryslinge. De skylder ½ læst byg, 3 lybske mark,

2 skæpper smør 6 skilling i stedet for hønss og gæs.

Endvidere den øde jord, der ligger på Ammedrup Mark.

Jeg har erfaret, at hvis den var bebygget, da ville den skyldes

½ læst byg · og pengeafgift og smør. Denne omtalte jord har Anders

Fynbo dyrket, og havde det ikke været for ham, så ville den

hawe wæret bygdh//

Item mathe i wydhe ath jech hawer ecke fanget enghe erwed//
penninghe aff the som till foren gwrðhe arbeyd till holmen//

Thette ær nw thet ~~nw~~ [overstreget in scribendo] godz som anders fynbo j wæræ hawer//

paa herr olloff axelssøns wegnæ primoll
Wti fieldrop j gord giwer ørtw byg xx [overstreget in scribendo] xiiii ß j skæppe smør//

Item i gord ibidem giwer vii ørtw byg xxiiij ß j skæppe smør//

Item ~ j bolig ibidem giwer i ørtw byg j skæppe smør//

Item j gord i gysle giwer i øræ byg i skæppe smør [!] xii ß//

Item wti koldrop storæ morthen iii pund bygh xxvi ß j skæppe smør//

Item mathes knwtsß i pund byg xiiii ß j skæppe smør//

Item møllen wydhe well selwe han hwat hwn skyldher//

Item hwat løkysholm renthe skall thet wedh jek yckÿ

Item jes andersß i koldrop giwer iiii pund byg xxiiii ß j skæppe smør//

hønss oc goss//

[Senere tilføjelse med anden og mere kantet skrift skrevet med lysere blæk]

Item andhers skrædheræ j pund byg j skæppe smør xii ß gæs høns//

Item lucie (?) [overstregede romertal] xviii skæpper byg xii ß j skæppe smør høns gæs//

have været bebygget.

Endvidere må I vide, at jeg ikke har modtaget erveds-
penge fra dem (der) førhen udførte arbejde for Holmen (Lykkesholm).

Dette er nu det gods, som Anders Fynbo har i væрге.

på hr. Oluf Axelsøns vegne, først i Fjellerup 1 gård [som] giver 4½ ørtug byg, 14 skilling, ½ skæppe smør.

Endvidere en gård sammesteds [som] giver 7 ørtug byg 24 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere ~1 bolig sammesteds [som] giver 1 ørtug byg, 1 skæppe smør.

Endvidere 1 gård i Gislev [som] giver 1 øræ byg, 1 skæppe smør, 12 skilling.

Endvidere i Kullerup, Store Morten: 3 pund byg, 26 skilling, 1 skæppe smør.

Endvidere Matthias Knudsen: 1 pund byg, 14 skilling, ½ skæppe smør.

Endvidere Møllen, [der] ved han vel selv, hvad den skylder.

Endvidere hvilket [beløb] Lykkesholm skal betale det ved jeg ikke.

Endvidere Jes Andersen i Kullerup: [Han] giver 4 pund byg, 24 skilling, 1 skæppe smør, høns oc gås

[senere tilføjelse]

Endvidere Anders Skrædder: 1 pund byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, gæs, høns.

Endvidere Lucie(?) 18 skæpper byg, 12 skilling, ½ skæppe smør, høns, gæs.

Fol. 2r

[senere tilføjelse for oven med samme skrift som fol. 1v for neden]:

Item en øthe [overstreget in scribendo] ør-
thyk byg//

Item thetæ thet godz som j ryslinghe lyg-
gher *thet hørær//*

till *thet godz* som ether selff till hørde//

Item skyldhe i e affhendhe aff gozet jckÿ
the ii gordhe//

j attoppe giordhe i *thet than* finghe i
skadæ ther aff//

[med samme lysere skrift som ovennævnte tilføjelser]

Thetæ vere the goz som iek om hii være
hauer – som the bæsth//

skaue lighe thil//

item først thil kolledrup hii ælffuesthæ-
de saughenn//

item thil atterup *item* thil lindhe skau oc
goth skow//

item thil felderup hii gislef faughen ok
goth skau//

Item thil røslinghæ oc goth skau//

Manuskript B

Ms. B: halvt papirark. Papirtab i de ydre marginer, hvilket har ført til et betydeligt teksttab. Kun beskrevet på den øvre halvdel af den ene side. Skrevet med anden hånd end Ms. A

Fol. 1

[påskrift *ad No 15.* (ældre arkivsignatur)]
[vel “*thettæ*”...] *tæ ærer the gotz* som *herr*
thorbern haffwer j fyyn som skogh oc
fiskæ//

[(spor af w)] *atn* ligger till//

Fol. 2r

[senere tilføjelse]:

Endvidere en ørtug byg.

Endvidere dette det gods som ligger i Ryslinge. Det hører

til det gods som tilhørte Eder selv.

Endvidere: Skal I senere afhænde noget af godset [vælg da] ikke de to gårde i Atterup. Hvis I gjorde det, så ville I få skade deraf.

[med samme lysere skrift som ovennævnte tilføjelser]

Dette er det gods som jeg har i værge – som de bedste

skove hører til:

“Item” først til Kullerup i Ellested Sogn.

Endvidere til Atterup; ligeledes til Lindeskov også god skov.

Endvidere til Fjellerup i Gislev Sogn også god skov.

Endvidere til Ryslinge også god skov.

Manuskript B

Fol. 1

[påskrift *ad No 15.* (ældre arkivsignatur)]

Dette er det gods, som hr. Torben har på Fyn, som har tilliggende skov og fiskevand.

Først i Ellested Sogn i Vindinge Herred til Kullerup. De har

[vel "først")...]st i æluæstædhæ sogn j
 Winningæ hæret till koldrop the haf-
 fuæ//

[vel "skogh"...]h nogh Item til attrop j [til-
 føjet over linjen "then"] sammæ sogn lig-
 ger skogh

fult till komm[er]//

["s"...]kogh borth tha kommer thet the thi-
 ænære til skadhæ som boo j annen s[vel
 "sogn"]//

[vel "til"...]il attrop oc [overstreget in scri-
 bendo] lindeskogh ligger skogh øffren
 till oc et lidet//

[vel "fiskæ"/"møllæ")...]æ daam Item til at-
 trop ligger oc skogh nogh till then ær
 nøtteligh//

[vel "for thæ"...]æ thiænære som boo i an-
 nen sogn//

[vel "Item till"...]ill ryslingæ som ligger j
 ghudemme hæret the haffuæ skogh
 nogh//

[vel "Item till"...]ill sam [overstreget] am-
 madrop there ligger kostæligh skogh
 till//

[vel "Item till"...]i fieldrop there ligger en
 kostæligh søø till oc god skogh till om//

[...(måske: "de kunnæ?")]nnæ sammæn
 bliffuæ//

[vel "Item"...]kowostueth j uynningæ hæ-
 ret scal nogh [overstreget] haffuæ j en
 gar[d ligger]//

[vel: "liden"...]den skogh till scal noghet
 gotz affhændis tha warre thet mynth[4-5
 bogstaver]//

[...] lamædrop haffuæ i en gard om nog-
 hen skuldæ affhændis tha [...]//

[(Spor af ulæseligt bogstav)...]//

[...] item sandaghræ iii gardhæ och swa oc
 gesterleff en gard//

tilstrækkelig skov. Endvidere til Atterup i det
 samme sogn; der er fuldt skovtilliggende.
 Mindskes skovmængden, da kommer det de
 fæstere til skade, som bor i et andet sogn.
 [Endvidere] til Lindeskov hører (der) værdis-
 fuld skov og en lille
 fiskedam. Endvidere til Atterup, (der) er nok
 tilliggende skov. Det udnyttes
 af de fæstere, som bor i et andet sogn.
 [Endvidere] til Ryslinge, som ligger i Gudme
 Herred, de har skov nok.
 [Endvidere] til Ammedrup hører der værdis-
 fuld skov.
 [Endvidere] til Fjellerup hører der en værdis-
 fuld sø samt god skov. Hvis
 [...(måske: samme?)] sammen blive
 [Endvidere til] Kogstved i Vindinge Herred
 har I en gård [Dertil hører en]
 lille(?) skov til. Skal noget gods afhændes, da
 var det ?mit[... 4-5 bogstaver mangler]
 [...] i Lamdrup har I en gård. Hvis nogen
 skulle afhændes, da [...]
 [(Spor af ulæseligt bogstav)...]
 Endvidere Sandager: 3 gårde og ligeså også [i]
 Gestelev en gård.

Manuskript C

Ms. C: Et papirark (folie) knækket over midten og beskrevet på alle fire sider. Spor af forskellige foldninger.

Fol. 1r

Attrop [yngre påskrift 1600- eller 1700-tallet]

[senere arkivalisk påtegning fra 1800-tallet(?): Vinding Herred, Ellested eller Herrested Sogn]

[arkivalisk påtegning: No 4]

Thette ær thet som Herr torbrøns [!] ti-ænenære skulæ//

giwe till giffit primo wti attrop//

Troels jensß iiiii ørtwgh bygh i skæppe smør//

xxiii ß i goss och iii høøss//

Item Niels wyntther iiiii ørtigh bygh i skæppe smør//

xxiii ß i goss och iiiii høønss [Tilføjet senere med anden hånd(?)] Item ibidem i hødhæ//

iordh i pundh gorn//

wti koldrop//

Niels hwidh i pund bygh j skæppe smør xii ß penninghe//

j gooss och iiiii høøns//

Item Astredh vi ørtugh bygh i skæppe smør xxiii ß//

i gooss iiiii hønss//

Item jæp soness i ørtigh bygh och vi ß j goss iiiii hønss [senere(?) overstregning]//

i fiærdingh aff en skæppe smør ↓ oc i goss//

Item lauris troelsß i pund bygh j skæppe smør xii ß iiiii hønss//

Normalisering Manuskript C

Fol. 1r

Dette er det gods som hr. Torbens fæstere skulle

give i afgift. Først i Atterup:

Troels Jensen: 4 ørtug byg, 1 skæppe smør,

24 skilling, 1 gås og 3 høns.

Endvidere Niels Vinter: 4 ørtug byg, 1 skæppe smør,

24 skilling, 1 gås og 4 høns. Endvidere sammesteds 1 øde

jord, 1 pund garn.

I Kullerup

Niels Hvid: 1 pund byg, ½ skæppe smør, 12 skilling penninger,

1 gås og 4 høns.

Endvidere Astrad: 6 ørtug byg, 1 skæppe smør, 24 skilling,

1 gås 4 høns.

Endvidere Jep Sunesen: 1 ørtug byg og 6 skilling,

1 fjerdedel af en skæppe smør.

Endvidere Laurids Troelsen: 1 pund byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, 4 høns [tilføjet over linjen] og 1 gås.

Item morthen petersß √ [overstreget in scribendo] vi ørtigh bygh i skæppe smør xxiiii ß//

iiii høøss [!] och i gooss// ↓ och i gooss//

Andhers jæpsß i pund bygh j skæppe smør xii ß hø [overstreget in scribendo] iiii hønss//

Andhers jensß i pund bygh j skæppe smør xii ß iiii hønss//

och en gooss//

wti lyndeskov//

Morthen jensß ~ vi ørtigh bygh i skæppe smør xxiiii ß//

iiii hønss och i gooss//

Item peter ebbesß vi ørtigh bygh j skæppe smør xxiiii ß och//

iiii gæ [overstreget in scribendo] hønss och en gooss//

Item Oloff matissß vi ørtigh byg i skæppe smør xxiiii ß//

iiii hønss i gooss//

Fol. 1v

Item Hans ebbesß vi ørtigh bygh i skæppe smør xxiiii ß//

och iiii hønss och i gooss//

Item jes tÿgæsß j skæppe smør//

Item Hans matissß wti maghelwndh i pund bygh//

xii ß i fiærdingh aff en skæppe smør//

wti fiældrop//

Iep nielsß iiii ørtigh byg j skæppe smør xii ß//

iiii hønss oc i goss//

Hans staffensß i øræ bygh j skæppe smør iiii hønss//

och i gooss//

Endvidere Morten Petersen: 6 ørtug byg, 1 skæppe smør 24 skilling,

4 høns og 1 gås.

Anders Jepsen: 1 pund byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, 4 høns [tilføjet over linjen] og 1 gås.

Anders Jensen: 1 pund byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, 4 høns, og en gås.

I Lindeskov

Morten Jensen ~ 6 ørtug byg, 1 skæppe smør, 24 skilling,

4 høns og 1 gås.

Endvidere Peter Ebbesen: 6 ørtug byg, 1 skæppe smør, 24 skilling og

4 høns og en gås.

Endvidere Oluf Mathisen: 6 ørtug byg, 1 skæppe smør 24 skilling,

4 høns, 1 gås.

Fol. 1v

Endvidere Hans Ebbesen: 6 ørtug byg, 1 skæppe smør 24 skilling,

og 4 høns og 1 gås.

Endvidere Jes Thygesen: 1 skæppe smør.

Endvidere Hans Mathiesen i Magelund: 1 pund byg,

12 skilling, 1 fjerdedel af en skæppe smør.

I Fjellerup

Jep Nielsen: 4 ørtug byg, ½ skæppe smør, 12 skilling,

4 høns og 1 gås.

Hans Steffensen: 1 øre byg, ½ skæppe smør, 4 høns,

og 1 gås.

Viliom j øræ bygh j skæppe smør iiij [overstreget in scribendo]//

Item Matis spurgh i øræ bygh j skæppe smør [!] xii ß//

iiij hønss och i gooss//

wti sandagher//

Hans petersß i pund bygh i lybsk mark//

Item osæ hesßings [!] i øræ bygh l lybsk mark//

Item hans gløødh i pund bygh i lybsk mark//

wti ryslinghe//

Iens Sm [overstreget in scribendo] dwngh
iiij ørtig bygh j skæppe smør xii ß//

iiij hønss oc i goss//

Hans matissß j øræ bygh j skæppe smør xii ß//

iiij hønss och i goss//

Item Boeldh anderse i øræ bygh j skæppe smør xii ß//

iiij hønss och i goss//

Item eth ødæ byggæstædh ~~ræntther~~ [overstreget in scribendo] giwer i øræ//

bygh j skæppe smør xii ß iiij hønss och i goss//

Item gregorius wti gesterleff iiij ørtigh bygh//

Item jes laurissß i birkom j pund bygh i skæppe smør//

xx ß iiij hønss och i gooss//

Fol. 2r

wti thorop//

Iep gallen vi ørtigh bygh [“h” svært at se p.g.r.a. papirfold] iiij ß grot i skæppe smør//

Item marinæ booss vi ørtigh bygh iiij ß grot i skæppe smør//

Wilhelm: ½ øre byg, 1 skæppe smør.

Endvidere Matthias Spurv: 1 øre byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, 4 høns og 1 gås.

I Sandager

Hans Petersen: 1 pund byg, 1 lybsk mark.

Endvidere Åse Hessings: 1 øre byg, 1 lybsk mark.

Endvidere Hans Glød: 1 pund byg, 1 lybsk mark.

I Ryslinge

Jens Dungh: 4 ørtug byg, ½ skæppe smør, 12 skilling,

4 høns og 1 gås.

Hans Mathiesen: 1 øre byg, ½ skæppe smør, 12 skilling,

4 høns og 1 gås.

Endvidere Bodil Anders': 1 øre byg, ½ skæppe smør, 12 skilling,

4 høns og 1 gås.

Endvidere et øde byggested [som] giver 1 øre

byg, ½ skæppe smør, 12 skilling, 4 høns og 1 gås.

Endvidere Gregers i Gestelev: 4 ørtug byg.

Endvidere Jes Lauridsen i Birkum: 1 pund byg, 1 skæppe smør.

20 skilling, 4 høns og 1 gås.

Fol. 2r

I Torup

Jep Galen: 6 ørtug byg, 4 skilling grot, 1 skæppe smør.

Endvidere Maren Bos: 6 ørtug byg, 4 skilling grot, 1 skæppe smør.

Item jes bertilsß iiii örtigh bygh xx ß oc i skæppe smør//

Item peter cristiernsß j skeldrop j øræ bygh i lybsk mark//

och skæppe smør [ingen mængdeangivelse]//

wti sentwedh//

morthen basse vi örtigh bygh i skæppe smør j lybsk mark//

iiii hønss och i gooss//

Item lasse andersß wti wordemark vi örtigh bygh//

j lybsk mark i skæppe smør iiii hønss oc [umotiveret streg oven over "o"] ii gææss och j lam [senere tilføjelse med lysere skrift]//

Item Claus skredæræ [første "æ" markeret ved ø-nedstreg] jbidem j örtigh bygh//

wti halaggær//

Hans clemensß j pund bygh j skæppe smør oc xviii ß//

Item Hans hermensß j pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Item Hans Matissß j pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Henrik herrmensß j pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Item Anders pløgh i pund bygh j skæppe smør oc xviii ß//

Item Iep hwidh i pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Item Anders gregorsß j pund bygh j skæppe smør [!] och xviii ß//

Item lasse hermensß i pund bygh j skæppe smør [!] och xviii ß//

Item Anders bodhæ i pund bygh j skæppe smør [!] och xviii ß//

Endvidere Jes Bertilsen: 4 örtug byg, 20 skilling og 1 skæppe smør.

Endvidere Peter Christiansen i Skellerup: 1 øre byg, 1 lybsk mark, og skæppe smør [ingen mængdeangivelse].

I Sentved

Morten Basse: 6 örtug byg, 1 skæppe smør, 1 lybsk mark, 4 høns og 1 gås.

Endvidere Lasse Andersen i Vormark: 6 örtug byg,

1 lybsk mark, 1 skæppe smør, 4 høns og 2 gæs og 1 lam.

Endvidere Claus Skrædder sammesteds: ½ örtug byg.

I Heldager

Hans Clemens: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Hans Hermansen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Hans Mathiesen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

[Endvidere] Henrik Hermansen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Anders Plov: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Jep Hvid: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Anders Gregersen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Lasse Hermansen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Anders Bodhe: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Item michel laurensß j pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Item Erik laurensß i pund bygh j skæppe smør och xviii ß//

Item Halff Haalagger fangh skow och mark Hørær//

herr torbørn till wthen en ottingh som beskopen//

hørær herr wti//

Item [tilføjet foran] Henrik herrmensß och anders bodhe the hawe lowet jes//

matissß foræ iii pund bygh wdh at giwe ynnen posche//

och [“och” skrevet lidt over linjen] iii skæpper smør wdh at giwe ynnen medsommer//

Fol. 2v

Erwdspenninghe//

Anno domini m° cccc° sexagesimo 4ro primo i attrop//

Troels jensß xii ß [senere overstreget]//

Niels uinther xii ß [senere overstreget]//

wti koldrop//

Niels hwidh xii ß//

Astredh xii ß [senere overstreget]//

Iep sonessß xii ß [senere overstreget]//

lauris troelsß xii ß [senere overstreget]//

morthen petersß xii ß [senere overstreget]//

Anders læpsß xii ß [senere overstreget]//

Hans jensß xii ß [senere overstreget]//

wti fiældrop//

jep nielsß xii ß [senere overstreget]//

hans staffensß xii ß [senere overstreget]//

Endvidere Michael Lorensen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere Erik Lorensen: 1 pund byg, ½ skæppe smør og 18 skilling.

Endvidere [det] halve Heldager Fangs skov og mark. [Det] tilhører

hr. Torben foruden en ottendedel heraf, som tilhører biskoppen.

Endvidere Henrik Hermansen og Anders Bodhe. De har lovet Jes

Mathiesen at aflevere 3 pund byg inden påske

og desuden 3 skæpper smør inden midsommer.

Fol. 2v

Ervedspenge

I det herrens år 1464 i Atterup:

Troels Jensen 12 skilling [senere overstreget].

Niels Vinter 12 skilling [senere overstreget].

I Kullerup

Niels Hvid 12 skilling.

Astrad 12 skilling [senere overstreget].

Jep Sunesen 12 skilling [senere overstreget].

Laurits Troelsen 12 skilling [senere overstreget].

Morten Petersen 12 skilling [senere overstreget].

Anders Jepsen 12 skilling [senere overstreget].

Hans Jensen 12 skilling [senere overstreget].

I Fjellerup

Jep Nielsen 12 skilling [senere overstreget].

Hans Steffensen 12 skilling [senere overstreget].

Anders jensß xii ß [senere overstreget]//

wti ryslingh//

jes dwng h xii ß//

Hans mathⁱssß xii ß//

Boeldh anderse xii ß//

wti mageludh [!]/

Hans matⁱssß xii ß [senere overstreget]//

Anders Jensen 12 skilling [senere overstreget].

I Ryslinge

Jes Dungh 12 skilling.

Hans Mathiesen 12 skilling.

Bodil Anders' 12 skilling.

I Magelund

Hans Mathiesen 12 skilling [senere overstreget].

Noter

- 1 Brugen af direkte tiltale har lidt uforståeligt forvirret Erland Porsmose (1981, s. 406 øverst).
- 2 Mollerup 1893, s. 180, note 1; Uldall 1965, s. 329.
- 3 Ulsig 1968, s. 361 f. samt bilag 24.
- 4 Porsmose 1978, s. 449 f.; Porsmose 1981, s. 405 ff.; og Porsmose 1987, s. 80.
- 5 DAA 1887, s. 89; samt Skiftebrev 6/1 1416 (*Repertorium* 1. rk. nr. 5570).
- 6 Uldall 1965, s. 165 note 56.
- 7 *Repertorium* 1. rk. nr. 6056 (30/10 1423). Dertil findes en afskrift i registraturen over breve på Folen på Kalundborg Slot 1551 af hovedbrevet 1434, samt en vidisse fra 1480, der er trykt i *ÆDA* IV, s. 214.
- 8 Mollerup 1893, s. 180 ff.; Ulsig 1968, s. 252.
- 9 *Repertorium* 1. rk. nr. 7850 (28/1 1449).
- 10 *Repertorium* 2. rk. nr. 29 (14/4 eller 11/8 1451).
- 11 *Missiver fra Kongerne Christiern I.s og Hans's Tid* 2, nr. 25 (10/5 1465).
- 12 *Repertorium* 2. rk. nr. 75 (15/9 1451). En afvigende fremstilling af aftalen gives af Porsmose 1987, s. 80.
- 13 *Repertorium* 2. rk. nr. 382 (27/7 1454).
- 14 *Repertorium* 2. rk. nr. 1099 (12/3 1460).
- 15 *Repertorium* 2. rk. nr. 1306 (5/5 1461) og nr. 1309 (12/5 1461).
- 16 *Repertorium* 2. rk. nr. 7266 (8/12 1492). Skiftet betegnes som "idealet nær" af Erik Ulsig (1968, s. 323).
- 17 *Repertorium* 2. rk. nr. 2920 (16/3 1471).
- 18 Se f.eks. Ulsig 1968, s. 251 ff. med bilag 20 og 24; samt Vogt 1988.
- 19 Uldall 1965, s. 329; Porsmose 1981, s. 405.
- 20 *Repertorium* 2. rk. nr. 3867 og 3985 (20/6 1476 og 29/1 1477).
- 21 se f.eks. Dam 2010, s. 215 midt, samt Hoff 2012, s. 41 spalte 1.
- 22 Ulsig 1968, s. 361 f. og bilag 24.
- 23 Porsmose 1981, s. 497 note 35.
- 24 Uldall 1965, s. 329.
- 25 Porsmose 1981, s. 405.
- 26 *Repertorium* 2. rk. nr. 1099 (12/3 1460).
- 27 Se den digitale DS-udgave på <http://danmarksstednavne.navneforskning.ku.dk/>
- 28 DS 13, s. 201.
- 29 Jørgensen 2008, s. 247.
- 30 Porsmose 1987, s. 136 ff.
- 31 DS 13, s. 201.
- 32 DS 13, s. 24.
- 33 DS 13, s. 202.
- 34 DS 13, s. 203.

- 35 Porsmose 1991, s. 80 f.
- 36 DS 13, s. 193.
- 37 Kousgård Sørensen 1958, s. 29 (note 1) og 94.
- 38 DS 13, s. 4.
- 39 Se DgP I, sp. 775 f. og DgP II, sp. 591 ff.
- 40 Se diskussionen i DS 13, s. 193; samt Jørgensen 2008, s. 160.
- 41 DS 13, s. 249 med henvisning til Kristian Hald (1965, s. 171) samt Gunnar Knudsen (1939, s. 55).
- 42 DS 13, s. 201.
- 43 DS 13, s. 189.
- 44 Knudsen 1947, s. 201; DgP I, sp. 74 ff.
- 45 DgP I, sp. 1573 ff.
- 46 Adk. 1547:279f; Adk. 1547:005.
- 47 DgP I, sp. 733; *Repertorium* 1. rk. nr. 6708 (8/7 1434).
- 48 se Lerche Nielsen 2014, s. 168.
- 49 DS 13, s. 223, 227 og 238.
- 50 DS 11, s. 88-89 og 42.
- 51 Hald 1965, s. 147 ff.
- 52 Ejder 1979, s. 46 ff.
- 53 *Repertorium* 2. rk. nr. 5563 (18/11 1484).
- 54 *Repertorium* 2. rk. nr. 2677 (20/12 1469) og 2. rk. nr. 2754 (13/6 1470).
- 55 *Repertorium* 1 rk. nr. 7702 (9/6 1447).
- 56 *Repertorium* 2. rk. nr. 7266, s. 329 (8/12 1492).
- 57 DgP II, sp. 344.
- 58 *Repertorium* 2 rk. nr. 4522 (2/12 1479) og 2 rk. nr. 4879 (14/6 1481).
- 59 DgP II, sp. 124.
- 60 *Repertorium* 1. rk. nr. 6350 (25/3 1428).
- 61 DgP II, sp. 229 f.
- 62 DgP II, sp. 822 f.
- 63 DgP II, sp. 1048.
- 64 DgP II, sp. 43 ff.
- 65 DgP II, sp. 1202 f.
- 66 DgP II, sp. 94 f. og 154 f.
- 67 *Repertorium* 2. rk. nr. 7266.
- 68 2. Række, nr. 13035, trykt i 2 386f.